

ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენა
დიდი შირაქის ველზე

NEW ARCHAEOLOGICAL FIND
IN THE GREAT SHIRAKI VALLEY

კონსტანტინე ფიცხელაური

Konstantine Pitskhelauri

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
Faculty of Humanities

საკვანძო სიტყვები: აღმოჩენა, არქეოლოგია, შირაქის ველი
Keywords: find, Archaeology, Shirakia Valley

სამხრეთი კავკასია გეოგრაფიულად მახლობელი აღმოსავლეთის განუყოფელი ნაწილია და მათი წარსულიც თანაბარწილად ერთობლიობაში უნდა განიხილებოდეს.

ეს კიდევ ერთხელ დაადასტურა აღმოსავლეთ საქართველოში მდინარე ალაზანსა და იორს შორის მდებარე ზეგნის აღმოსავლეთ ნაწილში არქეოლოგიურმა აღმოჩენებმა, რომლებიც ძვ. წ. II და I ათასწლეულების მიჯნის ბოლო ხანებით თარიღდება. ივრის ზეგნის ეს მონაკვეთი გეოგრაფიულად მთებით მკაცრად შემოსაზღვრული ნაყოფიერი ველებია, რომელთა საშუალო ნიშნული ზღვის დონიდან 600 მ აღწევს, ირგვლივ მდებარე მთების საშუალო სიმაღლე კი 800 მ ფარგლებშია. მისი მთელი ფართობი დაახლოებით 15 ჰექტარია. ზეგნის აქ მდებარე სამივე ველზე ამჟამად მკვეთრად ისახება მდინარეთა მშრალი კალაპოტები.

მრავალი მონაცემის მიხედვით, ძვ. წ. X-XI საუკუნეებში ივრის ზეგნის ეს მონაკვეთი, როგორც ჩანს, ერთიან სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ერთეულს წარმოადგენდა.

გეოგრაფიულად ამ კარგად გამოკვეთილ ტერიტორიას ერთი მთავარი შემოსასვლელი აქვს დასავლეთის მხრიდან, რომელიც ხეობაზე გადის და „გრძელი კარის“ ტოპონიმით არის ცნობილი. მას ძვ. წ. X-IX სს მძლავრი ციხე იცავს დიდ ქვის ბლოკებზე ამოყვანილი ხუთი მეტრის სიგანის გალავნით და ოთხკუთხა მასიური კოშკებით გამაგრებული ქიშკრით.

ივრის ზეგნის ამ მკვეთრად შემოსაზღვრულ მონაკვეთში, ველების ირგვლივ მდებარე მთაგორებზე, წინა წლებში აღმოჩნდა 40-ზე მეტი კარგად დაგეგმარებული მცირე ორწილადი დასახლება – ციტადელით მთის თხემზე და ქვედა საცხოვრებელი უბნებით მთის ფერდობებზე, რომლებიც ცალ-ცალკე მძლავრი გალავნებითა და თავდაცვითი თხრილებითაა შემოსაზღვრული. ყველა ეს დასახლება ერთი კულტურის ფარგლებში ექცევა და დაახლოებით ძვ. წ. II ათასწლეულის დასასრულით და ძვ. წ. I ათასწლეულის დასაწყისით თარიღდება. ცნობილია მათი სამაროვნებიც.

ამ დასახლებების ცენტრალურ ნაწილში, ველზე, 2014 წელს სატელიტური გადაღებების დეშიფრაციით და მცირე არქეოლოგიური გათხრების შედეგად გამოვლინდა გრანდიოზული, როგორც ჩანს, ცენტრალური ქალაქის ნაშთები, რომლებიც დაახლოებით

50 ჰა ფართობს მოიცავს. აქედან 400X400 მეტრია ციტადელი, რომელსაც გარს უვლის რთული, წინააზიური ნაგებობების მსგავსი კონსტრუქციის 7 მ სიგანისა და სპეციალისტების გამოანგარიშებით, სულ მცირე, 15 მ სიმაღლისა და 1,5 კმ სიგრძის გალავანი. გათხრების შედეგად სამხრეთი გალავნის ცენტრალურ ნაწილში გამოვლინდა კარიბჭე. დაზვერვითმა სამუშაოებმა კი მიანიშნა ქალაქის წყლით მომარაგების საიდუმლო გვირაბისა და დიდი სამაროვნის არსებობაზე. ციტადელის ტერიტორიაზე ასევე მძლავრი გალავნით ორი დიდი ოთხკუთხი მონაკვეთია გამოყოფილი, რომლებიც, როგორც ჩანს, განსაკუთრებულ დაცვას საჭიროებდა. ციტადელს გარს უვლის 15 მ სიგანის თავდაცვითი თხრილი, მისი ჩრდილო ნაწილი კი მეორე განიერი გალავნით არის გარშემოვლებული.

რამდენიმე წლის წინ ამ ნაქალაქარის აღმოსავლეთით, მისი მომდევნო დროის მცირე დასახლებაზე, მოკირწყლული ქუჩის ქვეშ აღმოჩენილმა საკანალიზაციო ქსელმა მიანიშნა, რომ ამ პერიოდშიც აქ არსებული ჰიდროქსელი ჯერ კიდევ საკმაოდ წყალუხვი იყო.

აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ ამ დასახლებათა სისტემის ერთ-ერთ სამლოცველოზე ცხენებშებმული საბრძოლო ეტლის ბრინჯაოს მოდელი აღმოჩნდა, სამაროვნებზე კი, გათხრილ სამარხებში, ყველამამაკაცი მძლავრი ბრინჯაოს საბრძოლო იარაღით – მახვილით, სატევრით, შუბითა და ცულით იყო აღჭურვილი, რაც აქ მოსახლე საზოგადოების დიდ საბრძოლო პოტენციალზე მიანიშნებს. ანგარიშგასაწევია ისიც, რომ ივრის ზეგანზე, სამოსახლოებისგან მოშორებით არსებულ ძვ. წ. X-IX სს რელიგიური ცხოვრების ორ დიდ ცენტრში, კოლოსალური რაოდენობით აღმოჩნდა ბრინჯაოსა და რკინის საბრძოლო და სამეურნეო იარაღი, რაც ამ მხარეს და მის კულტურას მთელ მახლობელ აღმოსავლეთში, პალეომეტალურგის თვალსაზრისით გამორჩეულ ადგილს ანიჭებს.

ყოველივე ეს თითქოს ადასტურებს აქ მოსახლე საზოგადოების გაერთიანებას ერთ სოციალ-ეკონომიკურ და, დასაშვებია, პოლიტიკურ სისტემაში, რომელიც მცირე სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნის ყველა ნიშანს ატარებს.

ამ ვარაუდს მხარს უჭერს ივრის ზეგნის დასავლეთ ნაწილში, დავით გარეჯის მთიანეთში, კონცენტრირებული ძვ. წ. X-IX სს დიდი დასახლებები რეგულარული გეგმარებით და მძლავრი თავდაცვითი

ნაგებობებით, რომლებიც შესაძლოა, აქაც მცირე სახელმწიფოებრივი სისტემის არსებობაზე უნდა მიგვანიშნებდეს.

როგორც ცნობილია, მთელ მახლობელ აღმოსავლეთში ძვ. წ. XII-XI საუკუნეების ე. წ. „ბნელი პერიოდის“ შემდგომ, ძვ. წ. X-IX საუკუნეებში, მასობრივად ჩნდება მცირე სახელმწიფოები. ივრის ზეგანზე ამ აღმოჩენების შემდგომ დასაშვებია, ამ პერიოდში სამხრეთ კავკასიაც ძველი აღმოსავლეთის ორგანულ ნაწილად მივიჩნიოთ, რადგან აქაც, როგორც ჩანს, მსგავსი სოციალ-ეკონომიკური და პოლიტიკური პროცესები მიმდინარეობდა.

აღსანიშნავია, რომ, სპეციალისტთა დაკვირვებით, ივრის ზეგანზე 2014 წელს აღმოჩენილი დიდი ქალაქი ძვ. წ. IX საუკუნეში მძლავრი მიწისძვრის შედეგად არის განადგურებული, რაც აქ არქეოლოგიური სამუშაოების ჩატარებას განსაკუთრებით პერსპექტიულს ხდის.

აღმოსავლეთ საქართველოში ამ აღმოჩენების პროგრამული კვლევა სამხრეთ კავკასიის და შესაძლოა, მთელი მახლობელი აღმოსავლეთის მასშტაბითაც, წარსულის ფუნდამენტური პრობლემის ახლებური გააზრების საფუძვლად იქცეს.

The South Caucasus is geographically an integral part of the Middle East, and their past must be considered equally.

This was confirmed once again by archeological discoveries in eastern Georgia - the eastern part of the plateau between the rivers of Alazani and Iori, which dates back to the turn of the II and I millennia BC. This section of the Iori Plateau is a fertile field geographically strictly bordered by mountains, with an average elevation of 600 m above sea level and an average altitude of 800 m of the surrounding mountains. Its entire area is about 15 hectares. All three valleys of the plateau are currently marked by dry riverbeds.

According to many sources, in the 11-10th centuries BC, this section of the Iori plateau, apparently, was a single socio-economic and political unit.

Geographically, this well-defined area has one main entrance on the west side, which runs through the valley and is known by the placename of “Grdzeli (Long) Door”. It is protected by the mighty fortress of the 10th-9th centuries BC with a five-meter fence made of large stone blocks, and a gate reinforced with massive rectangular towers.

In this sharply defined section of the Iori plateau, on the hillsides surrounding the plains, more than 40 well-planned small, two-part settlements were discovered in earlier years – with citadels on mountain ranges and dwellings on lower mountain slopes with separate strong fences and defensive trenches. All these settlements are part of the same culture and date approximately to the end of the II and the beginning of the 1st millennium BC. The cemeteries of these settlements have also been found.

In 2014, in the central part of these settlements, in the field, the decipherment of satellite images and small archeological excavations revealed the grand remnants of the central city, which covers an area of about 50 hectares. From these, the citadel is 400x400 meters, surrounded by a complex, similar in structure to pre-Asian buildings, 7 m wide, at least 15 m high, and 1.5 km long. Excavations revealed a gate in the central part of the southern fence. Reconnaissance work indicated the presence of a secret tunnel for the city's water supply and a large cemetery. In the citadel area, two large rectangular areas are also separated by a large fence, which, apparently, required special protection. The citadel is surrounded by a 15 m wide defensive ditch, and its northern part is surrounded by a second wide fence.

A few years ago, in the east of this city, in a small settlement of a later time, a sewer network was discovered under a cobbled street, indicating that the hydro network was still full of water at that time.

It should be noted that a bronze model of a horse-drawn chariot was found in one of the chapels of this settlement system, and in the tombs excavated in the cemeteries, all the men were armed with powerful bronze weapons – swords, daggers, spears and axes. It is also noteworthy that on the Iori plateau, far from the settlements, in the two great centers of religious life of the 10-9th centuries BC colossal quantities of bronze and iron weapons and agricultural tools were found, which gave this area and its culture a prominent place in terms of paleometallurgy throughout the Middle East.

All this, as it were, confirms the unification of the society living here into a single socio-economic and, possibly, political system, bearing all the signs of a small state formation.

This assumption is confirmed by large settlements of the 10-9th centuries BC. concentrated in the western part of the Iori plateau, in the David Gareji mountains, with a regular layout and powerful defensive structures, which may also indicate the existence of a small state system here.

As is known, after the so-called “dark period” of the 12-11th centuries BC, small states arose en masse in the entire Middle East in the 10-9th centuries BC. After these discoveries on the Iori Plateau, the South Caucasus can be considered an organic part of the Old East during this period, since similar socio-economic and political processes apparently took place here.

It is noteworthy that, according to experts, a large city discovered on the Iori plateau in 2014 was destroyed by a strong earthquake in the 9th century BC, which makes archaeological work here especially promising.

A programmatic study of these discoveries in eastern Georgia will serve as the basis for a new understanding of the fundamental problem of the past in the South Caucasus and, possibly, in the entire Middle East.